

הטרמפ שהיה להסעה פרטית בתשלום

לכוננתו לצאת לדרך בשעה 22:00 ושימתיין לו בשעה זו לצד הרכב. השעה הייתה נוחה לראובן, שכן אם היה חוזר בתחבורה הציבורית היה נאלץ לצאת מוקדם יותר מן האירוע.

בעודו מסתובב בין האנשים באולם, ראה לוי אדם נוסף מקהילתו של ראובן, הוא פנה אליו וסיפר לו כי ראובן ביקש להצטרף אליו בנסיעתו אל קרית-גת ושאלתו בפיו האם גם הוא חפץ בסידור דומה. שמעון נענה בחיוב, מיהר לברך ברכת המזון ונחפז עם השלושה אל הרכב.

הם הגיעו לייעדם מהר מאוד ובנוחות רבה, אך הופתעו כאשר בכניסה לקרית-גת הודיע להם לוי שלדעתם ראוי שישלמו לו על הנסיעה הנוחה והמהירה שהייתה בבחינת 'ספיישל', הוא לא תובע מהם כמובן מחיר מלא, כי כפי שיכל להיווכח מכך שבחרו לנסוע בדרך הלוך באוטובוסים, אין רצונם לשלם מחיר כה יקר. אבל את מחיר הנסיעה באוטובוס, ראוי שישלמו לו, ויסתפקו בכך שבאותו מחיר שתכננו לשלם קיבלו נסיעה נוחה ונעימה, חלקה ומהירה, כמו זו שהיו מקבלים תמורת תשלום מלא למונית מיוחדת.

ראובן ההמום לא התמקח, שלף את ארנקו ושילם את הסכום הפעוט ללוי, אך הפטיר לעברו כי אינו בטוח כל עיקר שאכן על פי ההלכה הוא חייב לשלם אפילו את הסכום הזה, זאת מאחר שלא סיכמו על כך מראש ולא דיברו כלל על אפשרות כזו. מיד נענה לוי ואמר שאם כך אין הוא דורש את הכסף כלל, אך לדעתו הסברה נותנת שיש לשלם לפחות את הסכום הבסיסי הזה, ומציע לפנות למחרת אחרי תפילת שחרית לבית ההוראה כדי לברר כיצד רבב המשפט כדת של תורה בענין זה. האם אכן חייב ראובן לשלם ללוי או שמאחר ולא סיכמו אין לו כל התחייבות כלפיו.

שמעון נענה ואמר שגם הוא ישלם בחפץ לב אם יתברר שיש מקום לחיוב זה, אך לדעתו, הוא חייב בתשלום עוד פחות מאשר ראובן, שהרי לוי פנה אליו מיוזמתו והציע להתלוות אליו, ברי שלא הייתה כאן כוונת מקח או שכירות פועלים ולכן למרות

לייזר בוימגליק היה מהאנשים המכונים בקרב מיודעיהם הרבים 'חברה'מן', חוג מקורביו היה גדול מאד ועליו נמנו אנשים מעדות וחצרות רבות, בני גילאים ומקצועות שונים, תלמידי חכמים ויושבי

על מדין לצד בעלי מלאכה, רופאים וקבצנים. איש נוח וטוב לבריות היה לייזר, חיוך תמידי נסוך על פניו ואורך רוח עבור כל ידידיו הרבים. לא פלא איפוא שגם כאשר בחר מטעמיו הוא לקיים את שמחת כלולות בתו האחרונה באולם אירועים חדש בפרברי חיפה שבצפון הארץ, הגיעו רבים וטובים בכוחות עצמם אל האולם, ושמחת החתונה הרקיעה שחקים והמתה בהמון אדם.

רבים מהמשתתפים היו אנשים שלא היה ברשותם רכב פרטי והם הטלטלו בדרכים ברכבות ובאוטובוסים מקשרים כדי ליטול חלק בשמחת אהובם ורעם. אחד מאנשים אלו היה ראובן המתגורר בקרית גת, טלטלת הדרך הייתה קשה לו מאד וכשראה באולם

בכניסה לקרית-גת הודיע להם לוי שלדעתם ראוי שישלמו לו על הנסיעה הנוחה והמהירה שהייתה בבחינת 'ספיישל', הוא לא תובע מהם כמובן מחיר מלא, כי כפי שיכל להיווכח מכך שבחרו לנסוע בדרך הלוך באוטובוסים, אין רצונם לשלם מחיר כה יקר. אבל את מחיר הנסיעה באוטובוס, ראוי שישלמו לו

את לוי גרשוביץ שאותו הכיר כאחד ממתפללי בית הכנסת ברחוב הסמוך למקום מגוריו, שמה. הוא ניגש אל לוי בתקווה ושאלו האם יש ברכבו מקום פנוי כדי שיוכל לצרפו לנסיעה בחזרה לקרית גת בתום האירוע. לוי נענה בחיוב והודיע כי

שחסך לו לוי כסף ועל כך הוא מודה לו מקרב לב, אין הוא רואה כיצד נתחייב בדיני ממונות לשלם על מה שקיבל לכאורה במתנת חנם. אף הוא נצטרף עמם למחרת היום בגשתם אל בית ההוראה להגיש את שאלתם. בית הדין קבע כי ראובן אינו חייב לשלם ללוי פרוטה, אך בניגוד אליו חייב שמעון לשלם דמי הנאתו (שיעור סכום זה יתבאר) באם לוי תכנן מראש לגבות ממנו תשלום על צירופו לנטיעה.

עיקרי הנושא בהלכה

א. הנהנה מחברו חייב לשלם

נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שעה סעיף א) שהיורד לתוך שדה חברו שלא ברשות ונטעה, אם היתה שדה העשויה ליטע, אומרים כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנטעה, ונוטל סכום זה מבעל השדה. ואף אם אין אותה השדה עשויה ליטע, פסק המחבר שם (סעיף ד) שאם גילה בעל הבית דעתו שטוב לו בכך שהיורד נוטע את הנטיעה, הדבר מחשיב את השדה כמי שעשויה ליטע ונוטל היורד סכום זה מבעל השדה.

מכאן נובע מנהג בתי הדין שבכל מקום שבו ירד היורד והשביח ברשות חברו שלא מדעתו, אם הדבר ראוי ועומד לכך והבנין משביח בה וכגון שבנה קיר העומד להבנות וכיוצא בזה, חייב בעל הבית בתשלומין ומשלם דמי 'מה שנהנה'. סכום זה הוא מחיר עבודתם של פועלים מרמת השכר הנמוכה ביותר המקובלת בתחום זה, וכמו שכתב שם בסמ"ע (סק"א) דנותן לו כשאר שתלי העיר. סכום זה מכונה בהלכה "דמי פחות שבפועלים".

מתוך כך היה מקום לחייב את ה'טרמפיסטים' לשלם לכל הפחות את דמי הנטיעה באוטובוס או דמי נהג ההסעות הזול ביותר שיכלו למצוא בשוק.

ב. מה דינו של הרואה את חברו מהנה אותו ושותק?

מצאנו סתירה לכאורה בפסיקה ההלכתית בדינו של אדם הרואה את חברו עושה בשבילו דבר שמהנה אותו ושותק. האם חייב לשלם לו או שיש מקום לומר שחשב שהחבר מתכוון לעשות זאת בחינם עבורו ולכן שתק בהנאה רבה, אך היה מתנגד לו ידע שיצטרך לשלם על הנאה זו בסופו של דבר. מצד אחד, מצאנו ברמ"א (סימן רמו סעיף יז) שאם הזמין אחד את חברו לשולחן ואמר לו 'אכול עמי' ובתום הארוחה דרש שישלם לו, חייב המוזמן לשלם את דמי הארוחה ואין אומרים שנתן לו את הארוחה במתנה, ואפילו אם לא אמר לו מפורשות או אף הזכיר ברמז כלשהו את נושא התשלום, אלא אם מתוך הדברים נראה בצורה ברורה שהתכוון לתת

מתנה. וכתב הרמ"א שם שלפי זה המאכיל את חתנו ובתו תקופה ממושכת מוז שהתחייב עליה בעת נישואיהם, חייב החתן לשלם את מזונותיהם כשיתבע ממנו חמיו לעשות זאת. הרי שאין השתיקה מתפרשת כהסכמה וייתור על התשלום, וחייבים לשלם על ההנאה.

ומאידך לגבי העמדת זיו או צינור בחצר חברו, דעת המחבר (שו"ע הו"מ סימן קנג סעיף ב) שאם העמיד בעל הכותל זיו מעל גבי חצר חברו ולא מיחה בו בעל החצר, לאלתר נהיית חזקה ואינו יכול לדרוש ממנו בהמשך להסיר את הזיו והצינור או לשלם לו תמורת השארתם מעל שטח חצרו. ויש להבין מדוע הדין שונה בשני המקרים? מדוע לא נאמר שכשם שהזמין את חברו לאכול עמו וברעתו לדרוש ממנו תשלום על האוכל, יכול לתבוע תשלום זה אף שבשעת מעשה שתק ולא הודיע שבדעתו לתבוע תשלום,

המאכיל את חתנו ובתו תקופה ממושכת מזו שהתחייב עליה בעת נישואיהם, חייב החתן לשלם את מזונותיהם כשיתבע ממנו חמיו לעשות זאת. הרי שאין השתיקה מתפרשת כהסכמה וייתור על התשלום, וחייבים לשלם על ההנאה

כך גם יכול בעל החצר שבדעתו היה לתבוע תשלום על העברת הצינור או הוצאת הזיו ואין בשתיקתו בכדי לאשר שהסכים להעניק את האפשרות הזו לשכנו חנם אין כסף.

ג. היזם קובע את ברירת המחדל של כל עסקה

כדי ליישב את שני הדינים האמורים, קבע ה'נתיבות' (סימן קנג סק"ג) כלל ברזל: לעולם נקבעת העסקה לפי דעת יוזם העסקה והפותר בה, שכן כאשר השני מסכים לביצוע העסקה הרי הוא מתמסר ליוזמה הקיימת ומקבל על עצמו לפעול בהתאם לכללים שנקבעו בידי היזם, כל עוד לא פירש אחרת.

לאור סברה זו, נוכל להבין את שני הדינים גם יחד: כאשר הראשון הזמין את חברו לארוחה והשני נענה להזמנה ולא התעניין בפרטי התשלום או הצהיר על אי-רצונו לשלם בעד מנתו, הרי נתן בכך את הסכמתו להשלים את העניין לפי דעתו של יוזם העסקה, המזמין. משכך, מאחר שהמזמין עשה זאת על דעת לגבות את התשלום בתום הארוחה, שתיקת הנהנה הרי היא כהסכמה לדעת המהנה ולכן חייב הנהנה לשלם על ארוחתו.

במקרה השני, לעומת זאת, שונה הסיטואציה בתכלית. הנהנה הוא שפתח תחילה, הוא קבע את כללי הדין ודברים

ה. כמה ישלם השני וסייג נוסף

ואולם אין שמעון צריך לשלם את מלוא המחיר למרות שהניח לעסקה להתגלגל כרצונו של לוי, שהרי לא סיכמו ביניהם את המחיר המדויק, וברור שלא הניח שמעון ללוי לנקוב בכל סכום שיעלה על דעתו, אלא לשלם את המחיר האמתי.

את הדרך לברר את המחיר האמתי למדנו במקרה שבו מתחייב אדם תשלומין על פי טעותו, כמו שמצאנו לגבי יתומים שאכלו פרה שאולה שמצאו בבית אביהם בחשבם שהיא שלהם, שמשלמים דמי בשר בזול שזהו הסכום שהתרבה ממונם כתוצאה מאכילת פרתו של המשאיל, ולכן זה שיעור "דמי מה שנהנו" ואותו ישלמו. לפי זה כתב במנחת שלמה (בבא קמא כ.) דאם ידוע שהם מורגלים לקנות בשר ולשלם שוויו, חייבים לשלם כשווי הבשר שאכלו ולא דמי בשר בזול (וכדבריו גם בערוך השולחן סימן שצא סעיף ז לגבי תשלומי הנאת בהמתו).

לאור זאת על שמעון לשלם ללוי כפי שחשך בזכותו, אם דרכו לנסוע במוניות ישלם כנסיעה במונית. ואם לאו, ישלם כשם שרגיל לשלם.

ואולם סייג נוסף ותנאי קודם למעשה, שיוכל לוי להראות שאכן התכוון מלכתחילה להסיעם תמורת תשלום, וכמו שהביא במנחת פתים (סימן רמו סעיף יז) מדברי ספר זכור לאברהם (חלק ב אות ש) שהתובע צריך לקבל בהרם שנתכוון על מנת שישלם לו הנתבע ולא לשם מתנה.

שביניהם, ולכן כשבעל החצר שתק היה עליו לדעת שלמעשה בשתיקתו הוא מאשר את התנהלות העניינים כדעת המבצע. אם היה חפץ לשנות משהו, לדרוש תמורה או להתנגד לעצם המהלך, היה עליו להגביה קולו ולומר את אשר עם לבבו. משלא עשה כך, אישר את פעילות בעל הויו והצינור והלה קנה את חזקת התשמישין בלא תשלום. שונה הדבר בחפץ העומד למכירה, שכן אז ברירת המחלף קבועה מראש להעמדת עסקה לקבלת החפץ תמורת תשלום. לכן אף אם הפותח רצה לקבל את החפץ בחינם, אינו נחשב לפותח בעסקה, שהרי העסקה פתוחה ועומדת לפניו מעיקרא.

ד. הפונה לנהג מונית בהצעת

ראובן שפנה ללוי וביקש שיסיע אותו עמו לקרית גת, אינו חייב לשלם פרוטה ללוי, שהרי הוא זה שיזם את כל העניין, וממילא הדבר אמור להיגמר לפי מחשבתו כל שלא פירט לוי שדעתו אחרת ומעוניין לגבות תשלום. נמצא שבשתיקתם הסכימה דעת כולם לדעת ראובן שסבר וקיבל לנסוע עם לוי כ'טרמפ' לביתו

הסעה והדין שלפנינו

לאור דברי ה'נתיבות המשפט' שהבאנו עולה תמונה זו: כאשר אדם עוצר מונית ומבקש מהנהג להסיעו למחוז חפצו, אין הנוסע נחשב לפותח בעסקה זו ואינו יכול כמובן לטעון שתכנן לנסוע בחינם או במחיר מוזל מהמחיר שבעל המונית רגיל לדרוש. הטעם לכך הוא שכיוון שמוניות עומדות לשכירות באופן קבוע, הרי לפנינו עסקה פתוחה על דעת בעל המונית וכדי לשנות את תנאי העסקה צריך הנוסע לדרוש זאת בפה, ולא נהג המונית הוא שצריך לדבר ולקבוע את עמדתו.

ראובן שפנה ללוי וביקש שיסיע אותו עמו לקרית גת, אינו חייב לשלם פרוטה ללוי, שהרי הוא זה שיזם את כל העניין, וממילא הדבר אמור להיגמר לפי מחשבתו כל שלא פירט לוי שדעתו אחרת ומעוניין לגבות תשלום. נמצא שבשתיקתם הסכימה דעת כולם לדעת ראובן שסבר וקיבל לנסוע עם לוי כ'טרמפ' לביתו.

ואילו שמעון שאליו פנה לוי בהצעה לנסוע עמו ברכבו, הסכים בשתיקתו לכך שהעניין ייגמר לפי דעתו של לוי, ולכן אם אמנם דעתו של לוי הייתה כבר בשעת ההצעה להסיעו בתשלום, מתחייב שמעון לשלם לו.

וזה דבר המשפט

• עסקאות שאינן קבועות וידועות מראש ולא התפרשו פרטיהם, נקבעות לפי דעת הפותח בהם. שכל המצטרפים לעסקה עושים זאת על דעתו ומשלא פירשו אחרת סמכו דעתם לפעול כפי הבנתו. שווי העסקה נקבע כשומה לפי 'מה שנהנה'.

• לאור זאת: ראובן שפתח בעסקה שבינו לבין לוי בעל הרכב אינו חייב לשלם פרוטה, ואילו שמעון שקיבל את הצעת לוי להצטרף לנסיעה ברכבו צריך לשלם את הסכום שהיה משלם בדרך כלל עבור נסיעה כזו בתחבורה ציבורית או במונית. אמנם באופן שאין ניכר שלוי נתכוון לשם תשלום, יש מי שאומר שעליו לקבל על עצמו בהרם שנתכוון בהצעתו מראש לגבות תשלום משמעון.

